

Anna Z. ZMORZANKA
(Lublin, KUL)

OJCOWIE KOŚCIOŁA W PRACY KAROLA WOJTYŁY: STUDENTA I UCZONEGO

„Mamy bowiem oparcie w słowach wypowiedzianych kiedyś
Wypowiadanych nadal z wielkim drżeniem, by nic w nich nie zmieniać”

Andrzej Jawień, *Kościół: Źródła i ręce*

Karol Wojtyła jako biskup, arcybiskup, wreszcie kardynał krakowski, w swoich oficjalnych wystąpieniach (kazania, listy, przemówienia) niezwykle rzadko cytował wypowiedzi starożytnych pisarzy Kościoła. Znał jednak dość dobrze pisma Ojców Kościoła i cenił je, czemu dał wyraz już jako Jan Paweł II. Okres systematycznego poznawania ich myśli przypadł na lata 1942-1946, gdy jako kleryk Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Krakowie oraz jednocześnie student Wydziału Teologicznego UJ¹ uczęszczał na wykłady kursoryczne i monograficzne z patrologii, przewidziane programem studiów. Później zaś jako filozof moralista (i antropolog) kilkakrotnie powoływał się na poglądy św. Augustyna². Jego etyce poświęcił wystąpienie w ramach wykładów monograficznych, wygłaszanych w KUL w latach 1955-1957³.

1. Studia teologiczne: formacja patrystyczna. Wiedzę, jaką K. Wojtyła zdobył z zakresu starożytnej literatury i teologii chrześcijańskiej, zawdzięcza wybitnym wykładowcom tych przedmiotów na Wydziale Teologicznym UJ. W czasie, kiedy tam studiował, byli to: wykładowca teologii fundamentalnej

¹ Okres ten szczegółowo omawia A. Boniecki w: tenże, *Kalendarium życia Karola Wojtyły*, Kraków 1983, wyd. 2 uzupełnione Kraków 2000 (dalej cyt. to wydanie jako: Boniecki).

² Por. K. Wojtyła, *Mitość i odpowiedzialność*, Lublin 1960; w artykule korzystam z wydania: Lublin 2001.

³ Por. K. Wojtyła, *Wykłady lubelskie*, red. T. Styczeń [et al.], Lublin 1986, wyd. 2 poprawione, Lublin 2006 (wszystkie cytaty pochodzą z tego wydania; dalej cyt.: *Wykłady*). Dziękuję p.p. Edwardowi Ferencowi i Cezaremu Ritterowi – pracownikom Instytutu Jana Pawła II KUL – za udostępnienie oryginalnego maszynopisu wykładów – zob. *Byt i dobro*, mps, zbiory Instytutu Jana Pawła II.

– ks. prof. Eugeniusz Florkowski⁴, patrolog – ks. prof. Marian Michalski⁵ i dogmatyk – ks. prof. Ignacy Różycki⁶. Uczeń ci nie tylko wymagali rzetelnej znajomości języków klasycznych, prowadząc np. (tak jak ks. E. Florkowski) wykłady po łacinie⁷, ale wzbudzali też zainteresowanie starożytną myślą Ojców Kościoła, zachęcając do systematycznego studiowania literatury patrystycznej⁸, ucząc ponadto metody trudnego obcowania ze źródłami teologicznymi⁹.

Pierwsze dwa lata studiów, które K. Wojtyła rozpoczął w październiku 1942 r., przypadły na trudny dla narodu, Kościoła i Uniwersytetu okres okupacji niemieckiej, która zakłóciła normalne funkcjonowanie Wydziału Teologicznego UJ, a studentom uniemożliwiła systematyczną naukę i kontakty z profesorami¹⁰. Od 1941 r., Seminarium Duchowne krakowskie (połączone z częstochowskim) działało w konspiracji¹¹, a wielu profesorów aresztowano. Należał do nich m.in. patrolog ks. M. Michalski, który wraz z grupą profesorów UJ został aresztowany

⁴ Ks. prof. E. Florkowski (1902-1989) pracował na Wydziale Teologicznym UJ w latach 1931-1954, wykładając historię dogmatów i patrologię. Po zamknięciu Wydziału Teologicznego w UJ zorganizował Papiński Wydział Teologiczny w Metropolitalnym Seminarium Duchownym w Krakowie i był jego pierwszym dziekanem; za jego kadencji Wydział ten uzyskał prawo przeprowadzania habilitacji. Był też autorem licznych prac z dziedziny teologii dogmatycznej i fundamentalnej, por. A. Kubiś, *Ksiądz prof. Eugeniusz Florkowski (1902-1989)*, AnCra 24 (1992) s. VII-X; G. Ryś, *Florkowski Eugeniusz*, SPTK VIII 164-165; E. Staniek, *Ks. Eugeniusz Florkowski (1902-1989)*, VoxP 9 (1989) z. 16, 517-518.

⁵ Ks. prof. M. Michalski (1900-1987) do 1954 r. związany był z Wydziałem Teologicznym UJ. Po jego likwidacji pracował (od 1954 r.) w ATK w Warszawie jako profesor nadzwyczajny, kierując Katedrą Patrologii. Z jego inicjatywy zaczęto wydawać w ATK serię „Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy”, por. E. Staniek, *Marian Michalski (1900-1987)*, VoxP 7 (1987) z. 12-13, 545-546; G. Ryś, *Michalski Marian*, SPTK VIII 391-392.

⁶ Ks. prof. I. Różycki (1911-1983) na Wydziale Teologicznym UJ pracował w latach 1938-1954. Od 1954 r. był zatrudniony (z przerwami) w ATK, gdzie kierował Katedrą Dogmatyki Szczegółowej; pracę tę łączył z obowiązkami wykładowcy na Papińskim Wydziale Teologicznym w Krakowie. W 1969 r. otrzymał tytuł prof. zwyczajnego; był autorem licznych prac z dziedziny dogmatyki, por. T. Chmura, *Ksiądz Profesor Ignacy Różycki w 10. rocznicę śmierci*, AnCra 25 (1993) 71-90; G. Ryś, *Różycki Ignacy*, SPTK VIII 494-496.

⁷ Por. Kubiś, *Ksiądz prof. Eugeniusz Florkowski*, s. VII.

⁸ Ks. E. Staniek na jednym ze spotkań Sekcji Patrystycznej wspominał, że ks. M. Michalski zalecał swoim studentom, by codziennie czytali kilkanaście wierszy tekstu jakiegos Ojca Kościoła, oczywiście w oryginale.

⁹ Wspominając po latach ks. I. Różyckiego, K. Wojtyła powie, iż pokazał mu on „jak wygląda warsztat pracy naukowej w teologii” (Boniecki, s. 189).

¹⁰ Por. relacje kolegów Wojtyły: ks. A. Basińskiego i ks. F. Koniecznego, którzy studiowali z nim w tamtym okresie (Boniecki, s. 70-72).

¹¹ Jednym z powodów był fakt, że w Seminarium nie mogli wyklądać profesorowie Wydziału Teologicznego UJ, a zajęcia mogły być prowadzone jedynie na poziomie zawodowym, zob. *Sprawozdanie* ks. T. Glemmy, dziekana Wydziału Teologicznego UJ (Archiwum UJ, sygn. KHUW 5) por. Boniecki, s. 69-70. Ks. A. Kubiś podaje, że „studia odbyte w tych seminarjach w latach wojny uznawane są za integralną część konspiracyjnej działalności Wydziału Teologicznego UJ” (Kubiś, *Ksiądz prof. Eugeniusz Florkowski*, s. VIII).

już 9 listopada 1939 r., a następnie osadzony w obozie koncentracyjnym w Sachsenhausen, a później w Dachau, gdzie przebywał do 29 kwietnia 1945 roku¹². Nie wiemy dokładnie jaki w tym czasie był program studiów, gdyż w dokumentach z tego okresu jest wiele nieścisłości¹³. Obowiązki wykładowcy patrologii przejął w tym czasie prawdopodobnie ks. E. Florkowski (figurujący na liście profesorów prowadzących tajne wykłady), ale przedmiot ten nie pojawia się w programie I i II roku studiów – rocznika Wojtyły. Wynika to z „protokółów zbiorczych” za okres 1940-1945, przedstawionych władzom UJ przez rektora Seminarium Duchownego ks. Karola Kozłowskiego, w których wyszczególnione zostały przedmioty zaliczone przez studentów poszczególnych lat¹⁴.

Więcej informacji posiadamy na temat pierwszego powojennego roku studiów K. Wojtyły, dlatego też łatwiej jest nam odtworzyć jego „patrystyczną” edukację w tym okresie, chociaż i tutaj są pewne niejasności. Na podstawie zachowanej w Archiwum UJ „Karty Wpisowej” K. Wojtyły na III roku studiów na Wydziale Teologicznym w roku akademickim 1944/1945¹⁵ (jak podaje A. Boniecki został on faktycznie skrócony do roku 1945¹⁶, obejmował zatem miesiące od stycznia do września¹⁷) możemy stwierdzić, iż wśród wpisanych kilkunastu wykładów i ćwiczeń widnieje wykład z patrologii (program obejmował trzy trymestry). Na karcie obok tego przedmiotu zostało wpisane nazwisko wykładowcy – ks. M. Michalskiego. Jednak wydaje się, że ks. M. Michalski nie mógł prowadzić tych zajęć w pełnym wymiarze, gdyż wznowił pracę na Wydziale dopiero po 30 kwietnia 1945 r. (po uwolnieniu z obozu)¹⁸. Poza patrologią, na uwagę zasługują też dwa wykłady z sakramentologii oraz wykład z dogmatyki (z trynitologii), a to dlatego, że ich problematyka była mocno osadzona w teologii starożytnej. Były to wykłady ks. prof. E. Florkowskiego: *De sacramentis in genere* i *De sacra Eucharistia in specie* (obejmował pierwszy i drugi trymestr) oraz ks. prof. I. Różyckiego: *De Deo Uno et Trino* (drugi i trzeci trymestr). Egzamin z tych czterech przedmiotów K. Wojtyła zdał z wynikiem celującym¹⁹.

¹² Por. E. Weiler, *Die Geistlichen in Dachau*, Mödling 1971, 453; drugim z aresztowanych w tym samym roku wykładowców Wydziału Teologicznego UJ był ks. Konstanty Michalski, zob. S. Janacek, *Michalski Konstanty*, SPTK VI 457.

¹³ Przykładem jest nazwisko M. Michalskiego umieszczone na liście profesorów biorących udział w tajnym nauczaniu w *Sprawozdaniu* T. Glemmy, por. Boniecki, s. 70.

¹⁴ Ks. K. Kozłowski wymienia następujące przedmioty obowiązujące słuchaczy I i II roku teologii w latach 1942/1943 i 1943/1944: apologetyka cz. 1, wstęp do Pisma Świętego cz. 1 i 2, historia Kościoła cz. 1 (I rok), apologetyka cz. 2, historia Kościoła cz. 2, teologia moralna (II rok), por. Archiwum UJ, sygn. KHUW 5, za Boniecki, s. 82.

¹⁵ Por. Archiwum UJ WT II 193, za Boniecki, s. 80.

¹⁶ Por. Boniecki, jw.

¹⁷ Przypominam, że wyzwolenie Krakowa nastąpiło w styczniu 1945 r., por. Boniecki, s. 79.

¹⁸ Por. Ryś, *Michalski Marian*, VIII 392.

¹⁹ Por. wyżej przypis 15. Na niezwykle zdolności oraz zaangażowanie K. Wojtyły zwracali uwagę też jego koledzy. Ks. F. Konieczny tak pisze: „Przerastał wszystkich wiedzą i zdolnościami.

Patrystyczna edukacja K. Wojtyły została dopełniona na IV roku studiów (czyli w roku akademickim 1945/46). Uwagę zwracają tutaj dwa wykłady: „Kazania apostołskie” i „Kazania Ojców Kościoła”, które prowadził ks. M. Michalski, oraz seminarium z dogmatyki u ks. I. Różyckiego²⁰. Program seminarium znany jest dość szczegółowo dzięki sprawozdaniom samego Wojtyły, który pełnił funkcję sekretarza²¹. Na ich podstawie można ustalić, że już na pierwszym seminarium (odbyło się 24 X) pojawiła się tematyka patrystyczna, bowiem rozpoczęto czytać pracę W. Majdy pt. *Nauka św. Hilarego z Poitiers o grzechu pierwotnym*, której prezentację zakończono 13 XII (poświęcono jej 7 spotkań). W związku z tematem pracy czytano i analizowano też trzy fragmenty pochodzące z dwóch pism Hilarego: *Commentarius in Evangelium Matthaei* XI 23-24, XVIII 5-9 (PL 9, 975-977 i 1020) oraz *Tractatus super Psalmos* LIX 3-4 (PL 9, 384-386)²². Kolejne prace dotyczyły już autorów średniowiecznych²³.

Na uwagę zasługuje też okres studiów licencjackich i doktoranckich na Angelicum w Rzymie, które Wojtyła rozpoczął już w listopadzie 1946 roku²⁴. Wśród przedmiotów, na jakie uczęszczał podczas I roku studiów (licencjackich), znalazły się bowiem *Quaestiones theologiae Orientalium* (I semestr)²⁵. Z tego okresu zachował się rejestr wypożyczanych przez niego książek z biblioteki Seminarium Belgijskiego, w którym mieszkał. Wśród nich m.in. widnieją: Origène, *Homilie sur la Génèse* oraz Grégoire de Nysse, *Vie de Moïse*²⁶.

2. Myśl augustyńska w wykładach i pismach Karola Wojtyły. Jako teolog moralista, a później filozof – etyk i antropolog – K. Wojtyła nie odwoływał się do nauki Ojców Kościoła. Wyjątek stanowiła tu tylko nauka św. Augustyna. Blżej zajął się nią w następujących okolicznościach: kiedy po zamknięciu Wydziału Teologicznego w UJ powierzono mu od października 1954 r. zajęcia „w zakresie etyki filozoficznej” w KUL-u na Wydziale Filozoficznym²⁷,

Umiał zawsze dać właściwą odpowiedź. Nie miał wiedzy na pokaz [...]. Nawet w wielce wymagającego ks. prof. Ignacego Różyckiego nie było sytuacji, żeby nie odpowiedział” (Boniecki, s. 78).

²⁰ Por. Archiwum UJ: WT II 194, zob. Boniecki, s. 83.

²¹ Por. Kronikę Seminarium Teologii Dogmatycznej od r. 1945-[do r. 1954], Archiwum UJ: Z. 280, zob. Boniecki, s. 84.

²² Ze sprawozdania K. Wojtyły wynika, iż czytano je z wydania *Patrologia Latina* Migne’a, zob. Boniecki, s. 85.

²³ Sam Wojtyła przedstawił pracę pt. *Analiza wiary wg św. Jana od Krzyża. Wiara jako środek do zjednoczenia duszy z Bogiem*, którą rozpoczęto czytać 21 II, zob. Boniecki, s. 87-88.

²⁴ Por. Boniecki, s. 90-94. K. Wojtyła kontynuował pracę nad mistyką Jana od Krzyża, której zwieńczeniem była rozprawa doktorska (wydana później pt. *La fede secondo S. Giovanni nella Croce*, Roma 1979); jej obrona odbyła się na Angelicum 14 VI 1948 r., zob. Boniecki, s. 93.

²⁵ Por. Boniecki, s. 92.

²⁶ Por. Boniecki, s. 95.

²⁷ Por. Boniecki, s. 118, zob. też. *Karol Wojtyła w KUL (1953-1979)*, Lublin 1987, s. [19].

przygotował w trzecim roku pracy, przypadającym na rok akademicki 1956/1957 cykl monograficzny pt. „Wartość i dobro”²⁸. Celem cyklu była, jak pisał we wstępie do tych wykładów, „koncepcja dobra i wartości” w różnych systemach filozoficznych²⁹. Jedną z nich była augustyńska teoria dobra, a K. Wojtyła przedstawił ją obok teorii aksjologicznych tak wybitnych filozofów jak: Platon, Arystoteles, św. Tomasz z Akwinu, Immanuel Kant i Max Scheler.

Wykład aksjologii augustyńskiej, tak jak i inne, K. Wojtyła podzielił na dwie części. W pierwszej, którą zatytułował „Przegląd pism”³⁰, w oparciu o twórczość bpa Hippony szczegółowo omówił „teorię wartości”, jaką ten wypracował na przestrzeni lat kilkudziesięciu; najstarsze z cytowanych wypowiedzi pochodzą z 387/9 r. (*O obyczajach Kościoła katolickiego*), najmłodsze z 413/426 (w tym bowiem okresie powstało *O państwie Bożym*)³¹. Wojtyła w samym tekście wykładu na ogół nie powołuje się na pisma Augustyna, co prawdopodobnie podyktowane zostało formą wypowiedzi; odniesienia do konkretnych dzieł pojawiają się w przypisach, które cytuje wg *Patrologia Latina* Migne’a. Liczba cytowanych tytułów, a jest ich 35, wskazuje na znakomitą znajomość augustyńskiej literatury, do której odwołuje się aż 68 razy. Cytowane pisma to³²: *De libero arbitrio*, *Confessiones*, *De moribus Ecclesiae Catholicae*, *De libero arbitrio*, *Epistulae* 118 i 153, *De moribus Manichaeorum*, *De doctrina christiana*, *De Genesi ad litteram*, *Enarrationes in Psalmos*, *Sermones* 21, 29, 48, 61, 72, 80, 85, 150, 151, 156, 157 i 311, *De diversis quaestionibus*, *Enchiridion de fide, spe et charitate*, *De continentia*, *De bono coniugali*, *De tempore barbarico*³³, *De civitate Dei*, *De utilitate credendi*, *De natura boni contra Manichaeos*, *Contra adversarium legis et prophetarum*, *De Trinitate*, *De perfectione iustitiae hominis*, *Contra duas epistolas Pelagianorum*, *Contra Iulianum Pelagianum*.

Na ich podstawie K. Wojtyła rekonstruuje augustyńską teorię dobra³⁴, która według niego, tym różni się od koncepcji wielkich poprzedników (Platona i Arystotelesa), że ma wyraźne podstawy ontyczne. Wg autora *Wykładów*

²⁸ Zajęcia w zakresie etyki filozoficznej na KUL-u ks. K. Wojtyła rozpoczął w roku akademickim 1954/1955, zob. Boniecki, s. 132, oraz T. Styczeń, *Słowo wstępne*, w: Wojtyła, *Wykłady lubelskie*, s. 7.

²⁹ Por. *Wykłady lubelskie*, s. 77.

³⁰ Do tej części wprowadził następujące podtytuły: „Dobro a dzieło stworzenia”, „Natura człowieka”, „Dobro a miłość” oraz „Dobro i zło moralne”, które zachowano w opracowaniu redakcyjnym.

³¹ Chronologię opieram na daciej podanej w: *Słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, red. J.M. Szymusiak – M. Starowieyski, Poznań 1971, 63-69.

³² Tytuły wyliczane są tutaj wg kolejności występowania pism w *Patrologia Latina* Migne’a.

³³ Pismo to cytowane jest jako *Sermo*, por. *Wykłady lubelskie*, s. 111, przypis 120.

³⁴ Augustyn nie przedstawił w żadnym ze swoich pism całościowej (kompleksowej) teorii dobra; nawet w *De natura boni* poruszył jedynie pewne aspekty tego zagadnienia.

ontologię tę³⁵ determinują cztery podstawowe twierdzenia. Brzmia one następująco: (1) Bóg jest Dobrem i Pięknem doskonałym, gdyż jego natura jest niezniszczalna (co oznacza, że Bóg istnieje *per se ipsum*); (2) od Boga pochodzą wszystkie byty (stworzenia), a ich dobro jest zakorzenione w dobru Stwórcy³⁶; (3) hierarchia dóbr wiąże się z hierarchią bytów; (4) o dobru bytu stanowi natura bytu. K. Wojtyła stwierdza, iż na tym gruncie Augustyn wyróżnia różne stopnie dobra: im wyższa natura, tym wyższy stopień dobra; pogląd ten ilustruje wypowiedzią z pisma *O naturze dobra*³⁷. Następnie wskazuje na podstawowe podziały „dobra”, jakie na tym gruncie wprowadza Augustyn. Są to, ze względu na trwałość, dobra stałe i doczesne³⁸ oraz, ze względu na cel, dobra względne i dobra bezwzględne, czyli takie, które stają się środkiem do uzyskania innych dóbr, i takie których pragnie się dla nich samych³⁹.

Pojęcia „natury” i „celu” – jak pokazuje dalej autor *Wykładów*, stanowią też punkt wyjścia augustyńskiej eudajmonologii: każdy byt, a więc i człowiek, dąży do tego, co jest zgodne z jego naturą, to zaś, co jest z nią zgodne, stanowi źródło szczęścia. Co zatem według Augustyna daje człowiekowi szczęście? Powołując się na *Wykład psalmów*, K. Wojtyła stwierdza, iż „o szczęściu stanowi przede wszystkim dobro duszy, ona bowiem jest lepszą częścią człowieka niż ciało, ona jest jego dobrem, a dobrem duszy jest sam Bóg”⁴⁰. I dalej kontynuuje: „Dążąc do Niego, dusza bogaci się w cnoty i one same czynią ją dobrą”⁴¹; drogą do tego jest wiara chrześcijańska, tę przedkłada Augustyn nad filozofię Greków⁴².

³⁵ Implikują je następujące teksty, na które powołuje się autor: *Enarrationes in Psalmos* 26, PL 36, 203, 127 i 134, PL 37, 1686 i 1740-1741; *De perfectione iustitiae hominis* 14, PL 44, 308; *De doctrina christiana* I 32, PL 34, 31; *De diversis quaestionibus* LXXXIII 24, PL 40, 17; *Enchiridion de fide, spe et caritate* 12, PL 40, 236; *De tempore barbarico* 3, PL 40, 731; *Epistula* 153, 5, PL 33, 658-6660; *Sermo* 29, 1 i 156, 6, PL 38, 185 i 853; *De moribus Manichaeorum* II 4, PL 33, 1347; *Confessiones* XI 4, PL 32, 811; *De civitate Dei* XI 10, PL 41, 325-326; *De Trinitate* VIII 3, PL 42, 950; *De natura boni contra Manichaeos* 1, PL 42, 551; *Contra adversarios legis et prophetarum*, PL 42, 607.

³⁶ K. Wojtyła zwraca uwagę, że Augustyn opowiada się za kreacjonistycznym powstaniem świata (przeciwko emanacyjnemu): „Wszystkie te dobra pochodzą od Boga, ale nie pochodzą z Boga” (*Wykłady lubelskie*, s. 112).

³⁷ Por. *De natura boni contra Manichaeos* V 6, 7, PL 42, 553-554, zob. też *Wykłady lubelskie*, s. 112, przypis 123.

³⁸ Potwierdzają to wypowiedzi zawarte w: *Sermones* 21, 3-5; 72, 3-5; 80, 1; 157, 8; 311, 14, PL 38, 144, 468-469, 498, 861 i 2048; *Confessiones* VII 12, PL 32, 743; *Epistula* 220, 11-12, PL 33, 996-997; *Enarrationes in Psalmos* 102, PL 37, 1323, zob. *Wykłady lubelskie*, s. 112, przypis 124.

³⁹ K. Wojtyła odwołuje się tutaj do: *Enarrationes in Psalmos* 102, PL 37, 1322; *De bono coniugali* 9, PL 40, 380; *De civitate Dei* VIII 8, PL 41, 382-333; *Epistula* 118,3, PL 33, 438-439.

⁴⁰ *Wykłady lubelskie*, s. 113; zob. *Enarrationes in Psalmos* 102, PL 37, 1322, przypis 125. W tym kontekście K. Wojtyła przedstawi krytykę dóbr doczesnych, którą Augustyn przedstawił w dalszej części *Enarrationes* 32, PL 36, 293-294.

⁴¹ *Wykłady lubelskie*, s. 114, przypis 125. Myśl tę znajduje K. Wojtyła w *De moribus Ecclesiae Catholicae* I 3, 5, 6, 8, PL 32, 1312-1316.

⁴² K. Wojtyła powołuje się tutaj na *Sermo* 150, 3, PL 38, 309, zob. *Wykłady lubelskie*, s. 113, przypis 130.

W dalszej części wykładu K. Wojtyła omawia takie kwestie jak: pożądanie dobra (nazywane też miłością dobra), oraz jego związek ze szczęściem; w tej kwestii wskazuje na przydatność dwóch pism antypelagiańskich: *Przeciw Julianowi* i *Przeciw dwóm listom Pelagian*⁴³. Odczytuje tutaj myśl Augustyna następująco: po pierwsze, miłość dobra jest to dążenie do jakiejś rzeczy dla niej samej, po drugie, taka miłość warunkuje prawdziwe poznanie rzeczy pożądanej (nie można bowiem pragnąć czegoś, czego się nie zna) i po trzecie, miłość dobra pochodzi od Boga. Na tym gruncie K. Wojtyła ponownie analizuje odniesienie do dobra, stwierdzając, iż kierujące człowieka ku niemu pożądanie (pragnienie) oznacza u Augustyna dwa różne stany, określane przez dwa pojęcia. Pierwsze to *fruitio*, które autor *Wykładów* tłumaczy jako „zażywanie”, określające akt „smakowania” dobra, ostatecznie zwrócony ku osobie Boskiej⁴⁴. Drugie to, wywodzące się od *utor* – „używanie”, które oznacza utylitarne i przedmiotowe traktowanie dobra. Od nich pochodzą będą dwie postawy, które później K. Wojtyła (za Augustynem) wyrazi przez *frui* i *uti*. Konsekwencją tego – jak wynika z dalszej części wykładu – jest sformułowanie przez Augustyna następującego postulatu: człowiek powinien używać dóbr w taki sposób, aby to czyniło go dobrym (*habeto bona, quae te faciunt bonum* – jest to zarazem punkt wyjścia augustyńskiej etyki normatywnej – A.Z.)⁴⁵.

Na koniec K. Wojtyła stawia pytanie: co to znaczy być dobrym lub złym człowiekiem wg Augustyna⁴⁶? Definicję tego pojęcia podaje za *Listem* 153:

„człowiek jest prawdziwie dobry, kiedy dobrze postępuje, tzn. świadomie i z miłością oraz pobożnością czyni dobro. Złym jest człowiek natomiast, kiedy grzeszy, tj. odstępuje od prawdy, miłości, pobożności”⁴⁷.

Bycie dobrym, stanowi prawdziwe wyzwanie dla człowieka, gdyż – jak powiada – dla Augustyna o wiele ważniejsze jest być dobrym, niż dobro posiadać⁴⁸; tę augustyńską maksymę K. Wojtyła często będzie powtarzał już jako Jan Paweł

⁴³ *Contra Iulianum Pelagianum*, PL 44, 852; *Contra duas epistolas Pelagianorum* 21, PL 44, 583-588. Odwołuje się też do takich pism jak: *De diversis quaestionibus* LXXXIII 35, PL 40, 25; *De Genesi ad litteram* VIII 14, PL 34, 385; *De doctrina christiana* I 31, 32, PL 34, 32; *De bono coniugali* I, PL 40, 390; *De civitate Dei* VIII 3; X 3; XV 7; XIX 13, PL 41, 226-227, 280, 443-444 i 640-641; *De utilitate credendi* I 89, PL 42, 89; *Sermones* 48, 6 i 61, 3, PL 38, 320 i 410.

⁴⁴ W tradycji kościelnej termin ten tłumaczono jako „rozkoszowanie się”, por. *Słownik łacińsko-polski*, red. M. Plezia, II, Warszawa 2007, 599.

⁴⁵ Por. *Sermones* 48, 6 i 61, 3, PL 38, 320 i 410; zob. *Wykłady lubelskie*, s. 115.

⁴⁶ K. Wojtyła wskazuje na wypowiedzi w *Enarrationes in Psalmos* 25, 53, 93, PL 36, 195, 621 i 1190; zob. *Wykłady lubelskie*, s. 115, przypis 144; por. też przypis 145.

⁴⁷ *Wykłady lubelskie*, s. 115, przypis 146. Wypowiedź na podstawie *Epistula* 153, 5, PL 33, 658-659.

⁴⁸ Jako przykład K. Wojtyła podaje wypowiedzi w: *Sermones* 29, 4 i 85, 1, PL 38, 187 i 521; *Wykłady lubelskie*, s. 115, przypis 147; analogiczne wypowiedzi o złu w: *Sermo* 48, 6, PL 38, 319, przypis 148.

II. Na koniec swoich rozważań autor *Wykładów* wskazuje na jeszcze jedno rozróżnienie, mianowicie na dwa aspekty (uwarunkowania) dobra moralnego: podmiotowy – są to cnoty, skłaniające ku dobru oraz przedmiotowy, który tworzą trzy „racje” bytu dobra: *modus* (tłumaczony jako umiar), *species* (piękno) i *ordo* (porządek)⁴⁹.

W cz. 2. autor *Wykładów* nie cytuje już pism Augustyna. Dokonuje natomiast rekapitulacji wcześniejszych rozważań, zwracając uwagę na oryginalność augustyńskiej teorii dobra. Polegała ona przede wszystkim na chrystianizacji platońskiej nauki o partycypacji⁵⁰; Augustyn dokonał tego zabiegu, kładąc akcent na realistyczne pojmowanie dobra⁵¹.

K. Wojtyła powrócił jeszcze do idei św. Augustyna w wykładzie na temat koncepcji dobra u św. Tomasza, pokazując wpływy bpa Hippony na myśl Akwinaty (m.in. rozróżnienie: *modus*, *species* i *ordo*)⁵², oraz w monografii z zakresu etyki małżeńskiej *Miłość i odpowiedzialność*. Stojąc na stanowisku personalizmu etycznego⁵³, trzykrotnie odwołuje się do rozróżnienia pomiędzy „zażywaniem” a „używaniem”, aplikując je do zagadnień z etyki seksualnej. Po raz pierwszy nawiązuje do niego w rozdziale „Analiza słowa używać” (paragraf: „Przykazanie miłości a norma personalistyczna”), w którym stwierdza, że św. Augustyn, wprowadzając rozróżnienie między *uti* a *frui*, rozróżnił w ten sposób dwie postawy:

„jedną, która zmierza do samej przyjemności bez względu na przedmiot – to właśnie *uti*, drugą, która znajduje radość w pełnowartościowym odniesieniu do przedmiotu właśnie dzięki temu, że odniesienie owo jest takie, jakiego domaga się natura tego przedmiotu, i tę nazwał *frui*. Przykazanie miłości wskazuje drogę do owego *frui* również we wzajemnym obcowaniu osób różnej płci tak w małżeństwie, jak i poza nim”⁵⁴.

Z kolei w rozdziale „Analiza popędu”, w którym wypowiada się przeciwko redukowaniu osoby do „przedmiotu użycia”, stwierdza:

⁴⁹ K. Wojtyła omawia to zagadnienie odwołując się do: *De libero arbitrio* III 10, PL 32, 199-200; *De civitate Dei* VIII 8; XI 28; XII 8; XIX 3, PL 41, 232-233, 341-442, 355-356 i 625-626; *De natura boni contra Manichaeos* III 4 i 21; VI 10 i 23, PL 42, 553-555 i 557-558; *Contra Iulianum Pelagianum* III 26; V 7, PL 44, 734 i 803; *De continentia* VIII 20, PL 40, 362; *Sermo* 15, 17, PL 38, 818.

⁵⁰ Na temat platońskiej koncepcji dobra zob. *Wykłady lubelskie*, s. 77-91.

⁵¹ Por. *Wykłady lubelskie*, s. 118: „Jak widać, platońska nauka o partycypacji, przetworzona w świetle objawionej prawdy o stworzeniu, doprowadziła do innego zupełnie akcentu w koncepcji dobra, akcentu na wskroś chrześcijańskiego: każdy byt jest dobry, a pierwszym dobrem, które odkrywamy w obiektywnej rzeczywistości, jest dobro polegające na bytowaniu”.

⁵² Por. *Wykłady lubelskie*, s. 121-123, 127 i 141-142.

⁵³ Syntetyczne opracowanie poglądów etycznych K. Wojtyły por. W. Chudy – A. Póltawski, *Jan Paweł II*, IV 2 i IV 3, EK VII 851-854.

⁵⁴ *Miłość i odpowiedzialność*, s. 45.

„Jedyną drogą do przezwyciężenia owego *uti* jest przyjąć obok niego tę drugą zasadniczo odmienną możliwość, którą św. Augustyn określa słowem *frui*”⁵⁵.

Po raz trzeci rozróżnienie to przywołuje w rozdziale „Analiza psychologiczna miłości” (paragraf: „Analiza zmysłowości”), gdzie stwierdza, że augustyńskie *frui* stanowi przeżycie wywołujące radość, płynącą z kontemplacji piękna; przeżycie takie przeciwstawia zmysłowemu pożądaniu piękna, które wiąże się z *uti*⁵⁶.

***

W artykule przedstawiono obecność starochrześcijańskich pisarzy w dwóch obszarach intelektualnej aktywności K. Wojtyły. Pierwszy to studia teologiczne, podczas których otrzymał fundamentalną wiedzę z dziedziny historii, literatury oraz teologii starożytnego Kościoła, kształcąc się pod kierunkiem uczonych, zaliczanych do grona najwybitniejszych specjalistów w Polsce (w tamtym okresie). Drugi to jego dydaktyczna i naukowa działalność w zakresie etyki. Na tym polu wykazał nie tylko znakomitą znajomość piśmiennictwa św. Augustyna, ale też powoływał się na jego poglądy, odnajdując w pismach Biskupa Hippony myśli bliskie etyce personalistycznej (której był twórcą).

Można by na koniec postawić pytanie: jaki związek istnieje pomiędzy tymi dwoma obszarami? Najprościej można powiedzieć, że jest to relacja przyczynowo-skutkowa, bowiem obcowanie z myślą Ojców Kościoła, które miało miejsce w czasie studiów w Krakowie (po części także i w Rzymie) zostawiło trwałe ślad w świadomości uczonego. Ich owocem była bowiem nieustanna potrzeba, by w badanym zagadnieniu ukazywać zawsze „korzenie” problemu; stąd w pracach etycznych przywoływanie bardzo bliskiej mu myśli Augustyna. Owo pragnienie „odniesienia” do źródeł, które w tradycji chrześcijańskiej – poza Pismem Świętym – stanowiły pisma Ojców Kościoła, K. Wojtyła ujawnił jeszcze wyraźniej jako Jan Paweł II.

⁵⁵ Tamże, s. 59.

⁵⁶ Tamże, s. 96.

DIE KIRCHENVÄTER IN DER ARBEIT DES STUDENTEN UND GELEHRTEN KAROL WOJTYŁA

(Zusammenfassung)

Die Verfasserin des Aufsatzes stellt fest, dass Karol Wojtyła das grundlegende Wissen im Bereich der Literatur, Geschichte und Theologie während des Studiums in den Jahren 1942-1946 an der Theologischen Fakultät der Jagellonen-Universität in Krakau errungen hat. Er verdankte es vor allem den drei hervorragenden Universitätsprofessoren: Eugeniusz Florkowski, Marian Michalski und Ignacy Różycki. Die patristische Formung, die er dort bekommen hat, brachte Früchte in seiner didaktischen und wissenschaftlichen Arbeit. Die Gestalt des heiligen Augustinus war ihm besonders nahe. In seinen Vorlesungen *Wartość i dobro* (Der Wert und das Gute) veröffentlicht 1988 im Buch *Wykłady lubelskie* (Lubliner Vorlesungen), im Studienjahr 1956/1957 an der Katholischen Universität von Lublin getragen, hat Karol Wojtyła die ausgezeichnete Bekanntschaft seiner Schriften gezeigt. Auf die Meinungen des hl. Augustinus bezog er sich auch im Buch *Miłość i odpowiedzialność* (Liebe und Verantwortung), herausgegeben im Jahre 1960 in Lublin.